

E. Diekerhof/J. Dronkers

Sociale kaart van het onderwijs in Nederland

I. Structuur van het Nederlandse onderwijs

Het Nederlandse onderwijsstelsel kent vier fasen: het kleuteronderwijs (4de tot 6de levensjaar), het basisonderwijs (6de tot 12de levensjaar), het secundair onderwijs (12de tot 17de levensjaar) en het onderwijs op tertiair niveau (vanaf het 17de levensjaar). Een leerling(e) is tien volledige jaren leerplichtig. Daarna is men nog twee jaar partieel leerplichtig. Deze partieel leerplichtige dagen kunnen ook worden doorgebracht op een school voor beroepsbegeleidend onderwijs of op een vormingsinstituut. De leerplichtwet wordt gecomplementeerd door een (partieel) arbeidsverbod voor jeugdigen. De leerplicht geldt zodra kinderen zeven jaar oud zijn. In de praktijk gaan bijna alle kinderen al in hun zesde levensjaar naar de basisschool. De structurering van de verschillende fasen in het onderwijs zal hieronder besproken worden.

Kleuter- en basisonderwijs

Meer dan negentig procent van de Nederlandse kinderen volgt het niet verplichte *kleuteronderwijs*. Dit type onderwijs is meestal tweejarig en gaat aan het basisonderwijs vooraf. Het kleuteronderwijs 'onderwijst' niet in de strikte zin van het woord. Het kleuteronderwijs kent ook geen leerplan, maar een 'speel- en werkplan'. Er ontwikkelt zich momenteel een 'onderwijs'-type voorafgaand aan de kleuterschool, de crèche of peuterspeelzaal. Kinderen jonger dan vier jaar kunnen daar in groepsverband en onder leiding spelen.

Het *basisonderwijs* of lager onderwijs omvat zes leerjaren. De verplichte leerstof is opgenomen in zgn. 'leerplanbepalingen'. Op de lagere school wordt in de volgende vakken onderwezen: lezen, rekenen, Nederlandse taal, vaderlandse geschiedenis, aardrijkskunde, kennis der natuur, zingen, tekenen en lichamelijke opvoeding. Aardrijkskunde en geschiedenis worden ook geïntegreerd in het vak 'wereldoriëntatie'. Op bijzondere scholen, maar soms ook in het openbaar onderwijs wordt een plaats ingeruimd voor godsdienstonderwijs. Onder bepaalde voorwaarden is het mogelijk om van leerplanbepalingen af te wijken. Montessori-scholen, Vrije scholen, Dalton-scholen, e.d. maken daarvan gebruik.

Naast het gewoon onderwijs is er een uitgebreid stelsel van 17 verschillende types buitengewoon onderwijs (BUO). Daaronder valt het onderwijs aan bijzondere groepen leerlingen, zoals zwakzinnigen, kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden en kinderen met verschillende lichamelijke gebreken. Ongeveer 3% van de

Nederlandse jeugd van 6 tot 12 jaar neemt deel aan deze vorm van onderwijs. Aan het eind van de lagere school wordt de leerlingen meestal een schooltoets afgenomen, vaak opgesteld door het CITO (zie infra). Deze toets test de mogelijkheden van de leerling(e) in het secundaire onderwijs. De ouders beslissen uiteindelijk over het schooltype van hun kind, binnen het toelatingsbeleid van het secundaire onderwijs.

Onderwijs op secundair niveau

Het onderwijs op secundair niveau is sinds 1968 geregeld in de zgn. 'Mammoetwet', de wet op het voortgezet onderwijs. Daarvoor waren de verschillende schooltypes nauwelijks op elkaar afgestemd. De mammoetwet werd ingevoerd om van het secundaire onderwijs een meer samenhangend geheel te maken. De onderlinge afstemming en samenhang van het huidige stelsel zijn te zien in het schema hiernaast.

De eerste klas van het voortgezet onderwijs is de brugklas. De brugklas is ingesteld om een betere keuze van vervolgonderwijs mogelijk te maken. Er zijn drie brugklassen te onderscheiden: de gymnasium-atheneum-HAVO-MAVO-brugklas, de LAVO-brugklas en de LBO-brugklas. Alle brugklassen van het eerste type kennen een zelfde lesrooster, maar er zijn verschillen in niveau. Meestal zijn de verschillende schooltypes verenigd in zgn. scholengemeenschappen. De combinatie gymnasium-atheneum-HAVO en de MAVO-HAVO-combinatie zijn de meest voorkomende. De verschillende schooltypes komen ook in hun 'zuivere vorm' (niet gecombineerd met andere schooltypes) voor. Zo zijn er MAVO-scholen, gymnasia en LBO-scholen. Na de brugklas komt een leerling(e) in een bepaald schooltype terecht.

Het voortgezette onderwijs kent twee categorieën: het beroepsonderwijs en het algemeen voortgezet onderwijs.

Het beroepsonderwijs

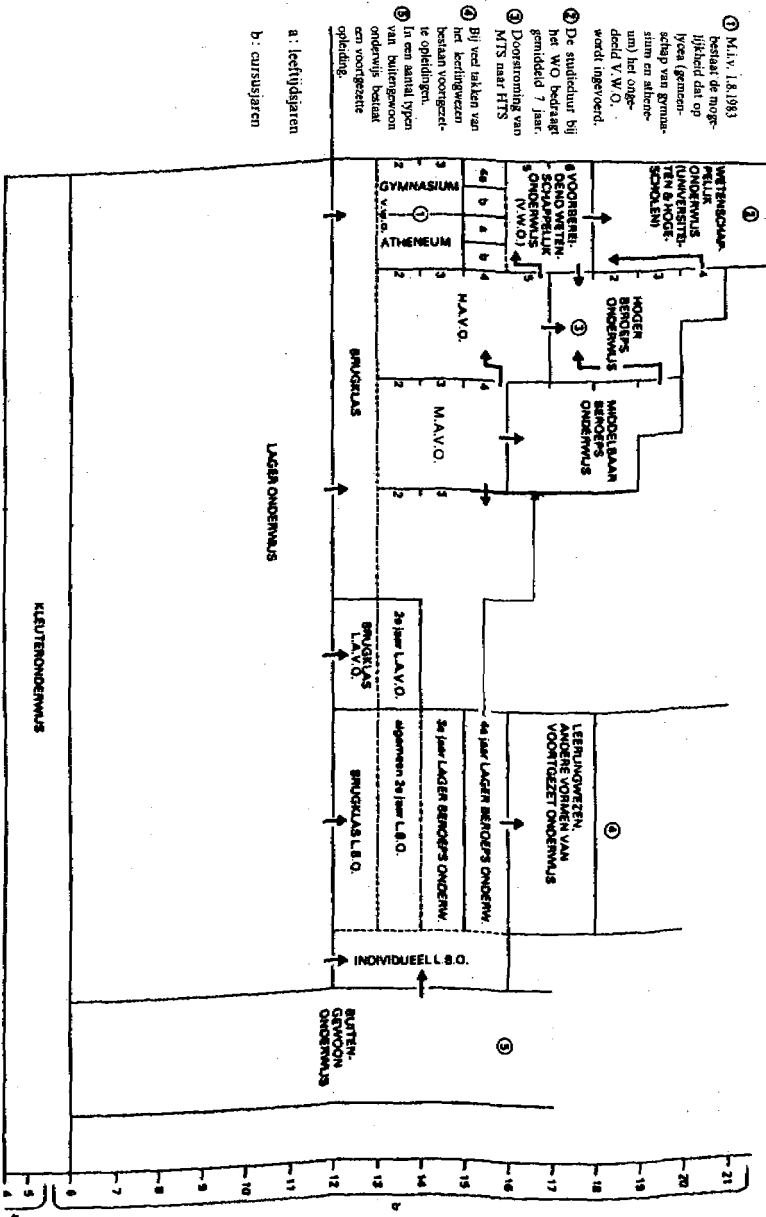
Het beroepsonderwijs is onder te verdelen in lager beroepsonderwijs (LBO), het middelbaar beroepsonderwijs (MBO) en het hoger beroepsonderwijs (HBO). Binnen het beroepsonderwijs zijn verschillende sectoren te onderscheiden:

- a) het technisch onderwijs (LTO, MTO, HTO);
- b) het economisch administratief onderwijs (LEAO, MEAO, HEAO);
- c) het huishoud- en nijverheidsonderwijs (LHNO, MHNO, HHNO);
- d) het middelbaar landbouwonderwijs (LLO, MLO, HLO);
- e) het nautisch onderwijs (LNO, MNO, HNO);
- f) het middenstandsonderwijs (LMO, MMO, HMO);
- g) het middelbaar sociaal pedagogisch onderwijs (MSPO);
- h) de opleiding voor kleuterleid(st)er.

Het *lager beroepsonderwijs* heeft een vierjarige cursus (brugklas inbegrepen). De eerste twee jaren zijn vrij algemeen en omvatten een groot aantal vakken die zowel algemeen vormend als praktijkgericht zijn. Het laatste jaar wordt in zes vakken examen afgelegd. Het examen in het lager beroepsonderwijs kan op verschillende niveaus (ABC-stroom) worden afgelegd en het niveau kan per geëxamineerd vak verschillen. Het niveau waarop examen afgelegd wordt bepaalt de toelating tot het vervolgonderwijs. Dit kan afhankelijk van het niveau een middelbare beroepsopleiding, de MAVO 4-klas, of het beroepsbegeleidend onderwijs zijn.

Het beroepsonderwijs dat voortbouwt op het lager beroepsonderwijs en de MAVO is het *middelbaar beroepsonderwijs*. Het middelbaar beroepsonderwijs omvat dezelfde

Schema 1
Structuur van het Nederlandse onderwijs

sectoren als het lager beroepsonderwijs, maar kent daarnaast ook opleidingen op het sociaal-pedagogische vlak. De opleidingen in het middelbaar beroepsonderwijs duren in de regel vier jaar, waarvan er meestal drie op school en één buiten school (stage) worden doorgebracht.

De beroepsopleidingen kennen meerdere afstudeerafdelingen; zo kent de MTS b.v. bouwkunde, elektrotechniek, procestechniek, weg- en waterbouwkunde en werktuigbouwkunde.

Het beroepsbegeleidend onderwijs in het kader van het leerlingenwezen is een andere vorm van voortgezet onderwijs, dat aansluit op het LBO. Partieel leerplichtigen kunnen op een of twee leerplichtige dagen een opleiding in het beroepsbegeleidend onderwijs volgen. Een andere mogelijkheid voor partieel leerplichtigen is het vormingswerk. Het beroepsbegeleidend onderwijs kent tal van opleidingen voor geschoolde beroepen, die in cursusduur variëren van twee tot vijf jaar. In veel bedrijven hebben partieel leerplichtigen ook de mogelijkheid om bedrijfsopleidingen te volgen. Deze opleidingen staan overigens ook open voor oudere werkn(e)em(st)ers.

Het algemeen voortgezet onderwijs

Er zijn vier soorten secundair onderwijs, die niet direct beroepsgericht zijn. Dat zijn het lager algemeen voortgezet onderwijs (LAVO), het middelbaar algemeen voortgezet onderwijs (MAVO), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (HAVO) en het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (VWO).

Het LAVO hoort eigenlijk thuis bij het lager beroepsonderwijs. De opleiding duurt een of twee jaren. De leerlingen volgen daarna de laatste twee jaar van het LBO. Dit type onderwijs komt dan ook zelden voor als zelfstandige school, maar is verbonden aan een LBO-opleiding.

De MAVO is vierjarig. De eerste twee jaar wordt onderwijs gegeven in de vakken Nederlandse taal, Franse taal, Duitse taal, Engelse taal, natuurkunde, wiskunde, scheikunde, biologie, economie, aardrijkskunde, geschiedenis, lichamelijke opvoeding, muziekvaardigheid, tekenen en maatschappijleer. Na het tweede leerjaar kan de leerling twee vakken laten vallen. Tijdens het vierde jaar krijgt de leerling onderwijs in de zes vakken uit het door hem of haar gekozen eindexamenpakket. Een MAVO-diploma geeft in principe toegang tot de middelbare beroepsopleidingen en tot de vierde klas van de HAVO. Tot aan 1980 bestond er ook een drie-jarige MAVO.

De HAVO-opleiding duurt vijf jaar. De vakken die gedoceerd worden zijn dezelfde als op de MAVO, maar van een hoger niveau. Na het derde jaar kiest de leerling een eindexamenpakket van zes vakken. Aan het eind van het vijfde jaar wordt hierin examen afgelegd. Met een HAVO-diploma kan de leerling toegelaten worden op hogere beroepsopleidingen of hij of zij kan verder gaan in de vijfde klas van het atheneum. Onder het VWO vallen het atheneum en het gymnasium. De cursusduur van deze types onderwijs is zes jaar. De eerste vier jaar wordt in alle afonder de MAVO genoemde vakken onderwijs gegeven. Voor het gymnasium komen daar nog de vakken Grieks en Latijn bij. Na de derde klas vindt er een splitsing plaats in een A- en een B-afdeling (waarbij de A-afdeling de meer economische en talenrichting is, en de B-afdeling de meer exacte vakken omvat). Aan het einde van de vierde klas moet een uit zeven vakken bestaand eind-examenpakket gekozen worden. Het atheneum-diploma en het gymnasium-diploma geven toegang tot het universitaire onderwijs.

Onderwijs op tertiair niveau

Het tertiaire onderwijs, ook wel hoger onderwijs genoemd, omvat twee typen onderwijs: het hoger beroepsonderwijs (HBO) en het wetenschappelijk onderwijs (WO). Momenteel zijn HBO en WO nauwelijks op elkaar afgestemd; voor de toekomst zijn daarvoor wel plannen.

Leerlingen in het MBO kunnen, afhankelijk van hun prestaties in het MBO, doorstromen naar het HBO. Ook het HAVO-diploma geeft toegang tot deze vorm van onderwijs en ook steeds meer 'VWO'ers maken van deze mogelijkheid gebruik.

Het HBO omvat dezelfde sectoren als het lager- en middelbaar beroepsonderwijs. Het kunstonderwijs (KUNO) en de opleidingen voor onderwijsgevenden en 2^e en 3^e graads leerkrachten vallen ook onder deze HBO. Het HBO heeft meestal een cursusduur van vier jaar en bevat naast een theoretisch gedeelte ook een praktijkcomponent.

Het wetenschappelijk onderwijs vindt plaats aan universiteiten en hogescholen. Het universitaire onderwijs valt onder te verdelen in een aantal faculteiten. In een faculteit zijn een aantal onderling samenhangende wetenschappen gegroepeerd. We kennen de volgende faculteiten: godsgelerdheid, rechtsgelerdheid, geneeskunde, wiskunde en natuurwetenschappen, economie, letteren en sociale wetenschappen. Voor de verschillende faculteiten gelden verschillende cursuseduren, die nog uiteenlopen van vier tot zeven jaar. In het kader van de niet uitgevoerde wet op de herstructurering werd gepoogd hier meer eenheid in te brengen. De universiteiten en hogescholen hebben een grote vrijheid t.a.v. de invulling van hun onderwijs, maar zijn wel verplicht tot het afnemen van examens, het kandidaatsexamen en het doctoraalexamen, zoals die voorgeschreven zijn in het zgn. academisch statuut.

Nieuwe ontwikkelingen

Tal van ontwikkelingen zijn er op onderwijsgebied gaande. Een van de meest ingrijpende veranderingen die voorgesteld zijn, is de invoering van de Midden- en Bovenschool. De Midden- en Bovenschool kunnen het hele Nederlandse onderwijsstelsel veranderen. Uitgangspunt bij deze Midden- en Bovenschool (voorgesteld door de toenmalige minister van onderwijs Kernenade in de zgn. 'Contourennota')(1), was om leerlingen meer gelijke kansen te geven. De Middenschool beoogt verder dat een voortijdige en eenzijdige selectie wordt tegengegaan, dat uitstel van studie- en beroepskeuze plaatsvindt, dat niet alleen aandacht wordt besteed aan intellectuele of technische kwaliteiten, maar ook aan kwaliteiten op creatief, organisatorisch en sociaal gebied en dat de leerprocessen zoveel mogelijk op de eigen aard van de leerlingen worden afgestemd. Iedere leerling(e) zou binnen deze school tot zijn of haar veertiende ongeveer hetzelfde onderwijs volgen. Pas daarna (in de Bovenschool) wordt er gesplitst naar verschillende schooltypen. In een tiental plaatsen in Nederland wordt met deze nieuwe onderwijsvorm geëxperimenteerd. De meningen over de invoering van de Middenschool zijn nogal verdeeld.

Een andere ontwikkeling, ten aanzien van het *lager onderwijs*, zijn de plannen voor een nieuw basisonderwijs. In dit nieuwe basisonderwijs zullen kleuterschool en lagere school geïntegreerd worden en zullen de schoolvakken wat minder traditioneel worden ingedeeld. Een honderdtal scholen experimenteert momenteel met deze nieuwe vorm. Sommige scholen met veel leerlingen uit achterstandssituaties krijgen hiervoor in het kader van het zgn. stimuleringsbeleid extra faciliteiten.

Voor het *secundaire onderwijs* zijn er nieuwe plannen in ontwikkeling met betrekking tot het beroepsonderwijs, het leerlingenwezen en het MAVO.

In het middelbaar beroepsonderwijs is men bezig om de grote onderlinge verschillen

tussen de diverse opleidingen te structureren. In de toekomst wil men komen tot een 'MHNO/MSPO-nieuwe stijl', waarin de verschillende opleidingen in het middelbaar huishoud- en nijverheidsonderwijs en het middelbaar sociaal-pedagogisch onderwijs ongeveer dezelfde structuur hebben. De opleidingen zullen dan breder van karakter worden. Een betere horizontale en verticale doorstroming moet mogelijk worden. Een betere spreiding van de opleidingen over het land is verder de bedoeling.

Voor leerlingen van 16 tot 18 jaar die én niet bij een opleiding in het leerlingenwezen (omdat ze geen baan hebben) én niet in het MBO terecht kunnen, worden plannen ontwikkeld voor een zgn. Kort Middelbaar Onderwijs. Een aantal proefprojecten met deze tweejarige opleiding zijn inmiddels gestart.

Een al wat ouder plan voor leerlingen in bovengenoemde leeftijdscategorie, is de ontwikkeling van het participatieonderwijs. Het participatieonderwijs moet gaan aansluiten op het LBO. Het participatieonderwijs zal zowel algemeen vormende- als beroepsbegeleidende/gerichte onderdelen bevatten. De Innovatie Commissie Participatieonderwijs is belast met de concretisering van deze plannen. Het beroepsbegeleidend onderwijs en het vormingswerk zullen binnen het participatieonderwijs geïntegreerd gaan worden.

Binnen het MAVO zijn er nieuwe ontwikkelingen ten aanzien van het leerplan. Mede als gevolg van het slecht functioneren van de driejarige MAVO wordt nu geëxperimenteerd met gedifferentieerd onderwijs. Met de experimenteerscholen van dit zgn. 'MAVO-project' worden schoolwerkplannen voor de afzonderlijke vakken ontwikkeld. In de toekomst moeten MAVO-leerlingen op twee niveaus eindexamen kunnen doen.

Het *universitaire onderwijs* is de laatste jaren nogal aan veranderingen onderhevig. Moesten eerst alle faculteiten in het kader van een niet uitgevoerde Wet op de Herstructurering onderwijsprogramma's met een reële studieduur van vijf jaar ontwerpen, nu staan er plannen op stapel om een 2-fasenstructuur in het universitaire onderwijs in te voeren. Gevolg daarvan is dat een groot aantal studenten al na de eerste fase de universiteiten moeten gaan verlaten (2).

Naast de ontwikkelingen om inhoudelijk en structureel wat aan het onderwijs te veranderen, wil men binnen de bestaande onderwijsvormen faciliteiten bieden voor tweede-kansonderwijs. Zo wordt in dit verband gedacht aan Open School Universiteit. Een ontwikkeling, die zich al wat verder doorgezet heeft, zijn de dagscholen voor volwassenen (o.a. de zgn. 'moederMAVO's').

II. Beheer en bestuur van het Nederlandse onderwijs

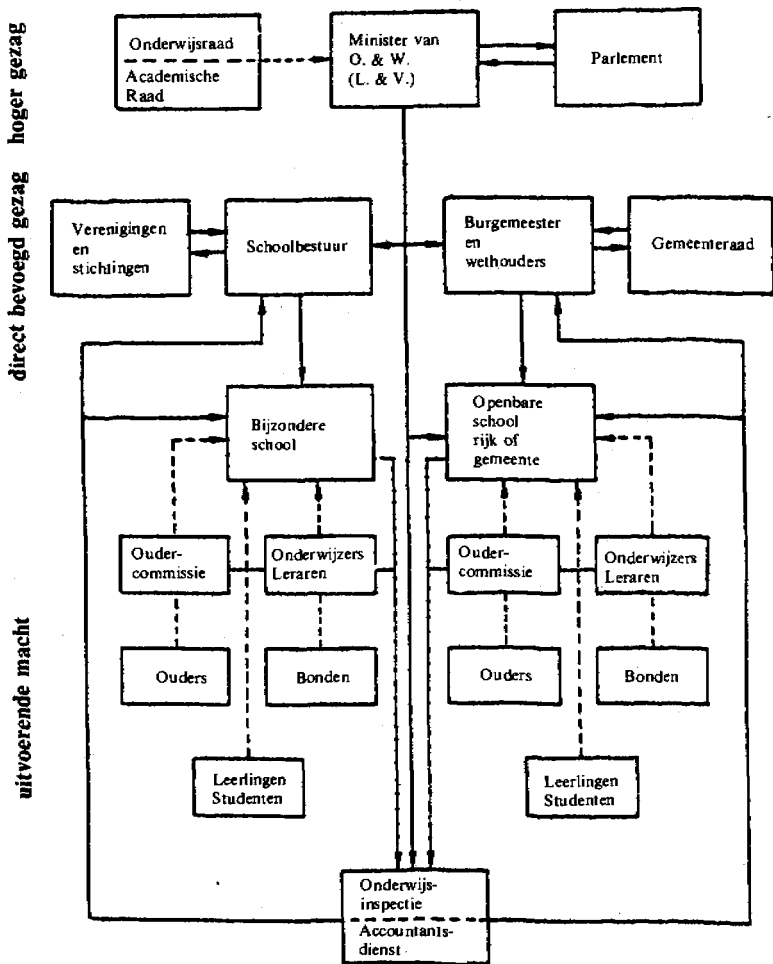
Het huidige beheer- en bestuursstelsel van het Nederlandse onderwijs is gebaseerd op het zgn. 'pacificatie-artikel', artikel 208 van de grondwet. In dit artikel, dat in 1917 in zijn huidige vorm tot stand kwam, wordt de volledige (financiële) gelijkstelling van het openbare en bijzonder onderwijs geregeld.

Vóór 1917 had alleen het openbaar onderwijs 'de aanhoudende zorg der regering'. Vele jaren 'schoolstrijd', die het Nederlandse politieke krachtenveld diepgaand beïnvloedden, zorgden uiteindelijk voor de gelijkstelling.

In de organisatie van het Nederlandse onderwijssysteem zijn te onderscheiden: het openbaar onderwijs, het protestant-christelijk onderwijs, het katholieke onderwijs en het bijzonder neutraal onderwijs.

De verschillende verantwoordelijkheden voor het onderwijs liggen op drie niveaus, te weten het hogere gezag, het directe gezag en de uitvoerende macht. In schema 2 is deze indeling in gezagslagen te zien.

Schema 2
De structuur rond een onderwijsinstelling

Het hoger gezag is het rijk of de gemeente. Het rijk heeft ook de taak om het onderwijs te reguleren (door wetten, ministeriële besluiten, etc.) en te financieren. Verder is een taak van de overheid toezicht te houden op het onderwijs. Zij heeft daarvoor een aparte dienst: de Rijksinspectie.

Andere rijkstaken m.b.t. het onderwijs zijn die van het rechtspreken in geschillen omtrent de toepassing der onderwijswetten en die van het examineren.

Op rijksniveau komen we de Onderwijsraad tegen. Hij is het adviserend orgaan aan de minister van onderwijs en wetenschappen in alle onderwijsaangelegenheden. De Academische Raad heeft een zelfde soort functie t.a.v. het universitaire onderwijs.

Het directe gezag zijn (publiekrechtelijke of privaatrechtelijke) lichamen die onderwijsinstellingen besturen. Als 'schoolbestuur' treedt het gemeentebestuur of het rijk op in geval van openbare scholen. Voor bijzondere scholen kunnen instellingen of verenigingen (b.v. ook kerkgemeenschappen) als schoolbestuur fungeren. Naast zijn bestuurlijke taak draagt het directe gezag de zorg voor het beheer van het schoolbedrijf.

Ongeveer driekwart van de besturen hebben zich georganiseerd in besturenbonden, de gemeenten in de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), de besturen van bijzondere scholen in respectievelijk het Convent van Christelijk Onderwijs en de Nederlandse Katholieke Schoolraad (NKS).

Bij *de uitvoerende macht* komen we op het niveau van de scholen. De uitvoerende macht heeft vier taken: het organiseren, het onderwijzen, het opvoeden en het examineren. De uitvoerders zijn de schoolhoofden en leerkrachten.

Op zich zegt deze indeling naar gezagslagen en de daarbij behorende taken en functies nog niet zoveel over de werkelijke machtsverhoudingen. Zo is de zelfstandigheid van de schoolbesturen en de leerkrachten heel wat beperkter dan uit deze systematisatie mag blijken. Van rijkswege worden nog al wat eisen aan bijzonder en openbaar onderwijs opgelegd (de zgn. deugdelijkheidseisen) t.a.v. 1) het leerplan; 2) het lesrooster; 3) de leeftijd der leerlingen; 4) de toelating der leerlingen; 5) het eindexamen of de graduering der leerlingen; 6) het aantal leerkrachten in verhouding tot het aantal leerlingen (klassedeler); 7) de bevoegdheden; 8) de rechtspositie; 9) het salaris; 10) het pensioen; 11) het wachtgeld van de leerkrachten; 12) de schoolgrootte; 13) de begroting der school.

III. Leerkrachten

Voor de opleiding van leerkrachten valt een onderscheid te maken naar opleidingen voor diverse schoolsoorten, nl. voor het kleuteronderwijs, het lager onderwijs en het voortgezet onderwijs.

Opleiding voor kleuterleidster

Zij die een MAVO-diploma hebben, kunnen toegelaten worden tot de opleiding voor kleuterleid(st)er. De volledige opleiding neemt drie jaar in beslag; daar kan nog een jaar aan toegevoegd worden voor het behalen van de hoofdkleuterleid(st)er-akte. In het vakkenpakket zitten naast de pedagogische en didactische vakken, handvaardigheid, tekenen, muziek, lichamelijke opvoeding, biologie, Nederlandse taal, spreken, geschiedenis, gezondheidsleer en kinderverzorging. Aan het eind van de opleiding wordt er examen afgenomen, waarna men bevoegd is kleuteronderwijs te geven.

Pedagogische academie

De opleiding van onderwijzer(es) in het basisonderwijs vindt plaats aan de Pedagogische Academies (voorheen 'Kweekschool'). De toelatingseis is een HAVO-diploma. De drie belangrijkste vakken die aan de Pedagogische Academie onderwezen worden zijn pedagogiek, moedertaalonderwijs en 'kennis van het culturele en maatschappelijke leven'. Naast deze vakken zijn er nog twee clusters van vakken te onderscheiden, de zaakvakken, die zich bezighouden met de 'oriëntatie van het kind in natuur en samenleving', en de expressievakken. De eerste jaren van de opleiding omvatten een groot aantal verplichte algemene vakken en praktische vorming. Het laatste jaar van de opleiding is er sprake van een verdieping en zekere specialisaties. De leerling kan zich dan specialiseren in twee keuzevakken. Om tot het derde jaar toegelaten te worden moet de leerling bewezen hebben voldoende praktisch geschoold te zijn. Aan het einde van het derde jaar kan men nog een jaar verder studeren en aan het eind van het vierde jaar examen doen om de 'hoofdakte' te behalen; deze akte geeft recht om als hoofd van een lagere school op te treden. Aansluitend op de integratie van kleuter- en basisonderwijs komt er één opleiding voor het hele funderende onderwijs, met mogelijkheden voor specialisatie.

Bevoegdheid tot het lesgeven in het voortgezet onderwijs

Om les te kunnen geven in het voortgezet onderwijs, moet de leerkracht beschikken over een zgn. 'bewijs van bekwaamheid'. Deze bewijzen van bekwaamheid zijn te onderscheiden in drie verschillende graden. Een eerste-graadsbevoegdheid is nodig voor het lesgeven in de 2^e en hogere klassen van de VWO en de 4^e en 5^e klas van de HAVO en beroepsonderwijs. Deze eerste-graadsbevoegdheid krijgt men op grond van een doctoraal- of ingenieursexamen aan een Nederlandse universiteit, wanneer men ook de didactische aantekening heeft en verder met een MO-B-akte.

Om les te kunnen geven in de eerste klas van het VWO en de eerste drie jaar bij HAVO en MBO is een akte van de tweede graad vereist. De MO-A-opleidingen tot tweede- en derde-graadsbevoegdheid vinden plaats aan de Pedagogische Academies. Sinds 1970 kent Nederland ook een zevental NLO's (Nieuwe Leraren Opleiding). Deze instituten leiden op voor een tweede- en derde-graadsbevoegdheid. Men kiest bij deze opleiding voor twee vakken, waarvan meestal voor de ene op derde-graadsniveau en voor de andere op tweede-graadsniveau examen wordt afgelegd. Een derde-graadsbevoegdheid is nodig voor het lesgeven op MAVO's en het lager beroepsonderwijs.

Organisaties van onderwijsgeevenden

Het onderwijzend personeel heeft zich in Nederland georganiseerd in een groot aantal organisaties. Ongeveer drie kwart van de onderwijsgeevenden is georganiseerd. Er is een tweedeling te maken naar onderwijsgeevenden die zich hebben aangesloten bij organisaties die onder de Nederlandse Federatie van Onderwijsvakorganisaties (NFO) vallen en het Nederlandse Genootschap van Leraren (NGL). Het NGL rekruteert zijn leden voornamelijk uit het VWO en HAVO en heeft in vergelijking met NFO-organisaties een wat behoudender stempel.

De grootste leerkrachtenorganisaties die bij het NFO zijn aangesloten zijn: de Katholieke Onderwijsvereniging (KOV, ongeveer 42 000 leden), de Algemene Bond voor Onderwijzend Personeel (ABOP, ongeveer 42 000 leden) en de Protestants Christelijke Onderwijs Vakorganisatie (PCO, ongeveer 30 000 leden); daarnaast zijn er nog een groot aantal kleinere levensbeschouwelijk geïntereerde of naar schooltype

georganiseerde verbanden. Bijna alle onderwijsorganisaties zijn bovendien georganiseerd naar levensbeschouwelijke 'zuil' in de zgn. 'koepels'. Deze verticale verbanden functioneren zeer moeizaam. Er zijn vier koepels, te weten het Contactcentrum Bevordering Openbaar Onderwijs (CBOO), de Nederlandse Protestants Christelijke Schoolraad (NPCS), de Nederlandse Katholieke Schoolraad (NKSR) en de Vereniging Bijzondere Scholen op algemene grondslag (VBS). In deze koepels zijn meestal zowel de organisaties van onderwijsgeevenden als de besturenbonden en de ouderverenigingen vertegenwoordigd.

Overleg met de overheid

Het centrale overleg tussen de onderwijsorganisaties en de overheid vindt plaats in de Centrale Commissie voor Onderwijsoverleg (CCOO). Hierin zijn de onderwijsorganisaties verticaal, via hun koepels, vertegenwoordigd.

Wanneer het om salaris- en andere rechtspositionele aangelegenheden gaat treden de onderwijsorganisaties (via ambtenarencentralen waarbij zij zijn aangesloten) in contact met de overheid in het Georganiseerd Overleg in Ambtenarenzaken (GO). Het overleg over onderwijskundige aangelegenheden vindt plaats middels het zgn. 'Lochems Overleg', waaraan de bestuursbonden, de LPC's, de Vereniging van schoolleiders, de Academische Raad, studentenorganisaties en organisaties van onderwijsgeevenden deelnemen.

IV. Onderwijsbegeleidende diensten

In het geheel van de voorzieningen ter ondersteuning en stimulering van het onderwijs, de zgn. verzorgingsstructuur, zijn tal van instellingen betrokken. Deze instellingen hebben uiteenlopende functies op het gebied van opleiding en nascholing, onderzoek, ontwikkeling en vernieuwing, overdracht en begeleiding (3).

De instellingen voor opleiding en nascholing van onderwijsgeevenden werden al eerder genoemd.

Het onderzoek naar het Nederlandse onderwijs vindt plaats aan universitaire en andere wetenschappelijke onderzoeksinstituten. De Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs (SVO) treedt hier op als coördinerende en subsidiërende instelling.

De Stichting Interuniversitair Instituut voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek (SISWO) heeft een speciale taak voor de coördinatie van het onderwijssociologische onderzoek.

Bij de ontwikkeling van het onderwijs is de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) de belangrijkste instelling. SLO heeft sinds 1975 een groot deel van de taken van de daarvoor bestaande Commissie Modernisering Leerplan (CML) overgenomen. De SLO levert op aanvraag van het ministerie, scholen en groepen adviezen en ideeën, informatie en suggesties over het uitwerken en uitvoeren van onderwijsleerplannen en onderwijsleerpakketten.

Veel onderwijsactiviteiten zijn echter al voor de opkomst van de leerplanontwikkeling in wettelijk algemeen maatregel van bestuur geregeld. Zo geldt voor het lager onderwijs dat in het leerplan moet staan: a) de omvang van het onderwijs; b) de verdeling van de leerstof over de klassen; c) het aantal uren dat zal worden besteed aan een vak, hetzij afzonderlijk hetzij in combinatie met andere vakken; d) de verdeling van de leerstof over de verschillende leerjaren.

De vaksecties van de SLO werken samen met de verschillende Advies-Commissies voor de Leerplanontwikkeling (ACLO's). In deze ACLO's hebben vertegenwoordigers uit het onderwijsveld op een bepaald vakgebied zitting.

Bij de ontwikkeling van het onderwijs zijn ook de Landelijke Pedagogische Centra (LPC's) betrokken. Zij ondersteunen op landelijk niveau de verandering van het onderwijsleerproces in de scholen. Er zijn drie LPC's, te weten het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS), het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum (CPS) en het Katholiek Pedagogisch Studiecentrum (KPC) (4).

In dit verband moet ook het Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO) genoemd worden. Het CITO is speciaal belast met toetsconstructie, onder andere voor eind- en overgangsmomenten in het lager en middelbaar onderwijs.

Een aantal zgn. Innovatiecommissies zijn op het gebied van de onderwijsvernieuwing aan het werk. Deze innovatiecommissies brengen aan de minister van onderwijs advies uit over nieuwe onderwijsexperimenten. Op het ogenblik zijn er drie IC's werkzaam, namelijk de Innovatiecommissie Middenschool, de Innovatiecommissie Participatie-onderwijs en de Commissie Open School. Daarnaast zijn er nog een aantal stimulerings- en activeringsprogramma's voor groepen leerlingen in achterstandsituaties, zoals bijvoorbeeld het Innovatie Project Amsterdam (IPA) en het Onderwijs en Sociaal Milieu Project Rotterdam (OSM). De begeleiding en overdracht in het onderwijs wordt verzorgd door de School Begeleidings Diensten (SBD's) die op regionale of plaatselijke basis georganiseerd zijn. Zij verlenen in een regelmatig en direct contact met scholen ondersteuning bij de ontwikkeling en vernieuwing van het onderwijsleerproces in de school, de bevordering van een optimale schoolloopbaan van alle leerlingen en dragen bij aan het optimaal functioneren van de school in zijn sociale omgeving (met name in het basisonderwijs).

De SBD's zijn landelijk georganiseerd in het Werkverband van Plaatselijke en Regionale Onderwijsadviescentra (WPRO). De WPRO's en de LPC's houden contact met elkaar in het Contactorgaan voor de Innovatie van het Onderwijs (CIO).

De SBD's hebben in hun taakuitoefening ook raakvlakken met een aantal buitenschoolse voorzieningen, zoals gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening, beroepskeuze- en beroepenvoorlichting.

Naast de systeem- en leerlingenbegeleiding door de SPD's kent het secundair onderwijs ook schooldecanen. Zij begeleiden leerlingen binnen de school op het gebied van schoolkeuze, studiekeuze, vakpakkettenkeuze, en andere persoonlijke problemen.

V. (Belangen-)groeperingen rond het onderwijs

Veel groeperingen hechten belang aan en hebben belang bij het onderwijs. Steeds meer organisaties bemoeien zich met het onderwijs, of om vernieuwingen tegen te gaan of om voor veranderingen op te komen. Tot nu toe noemden we al organisaties van onderwijsgeevenden en besturenbonden. Een belangrijke groepering vormen ook de ouders van de leerlingen. De ouders van leerlingen kunnen hun invloed op het onderwijs laten gelden via oudercommissies of ouderraden. Voor het openbaar onderwijs is in de Lagere Onderwijswet van 1920 vastgelegd dat aan iedere school een oudercommissie verbonden moet zijn. Voor het bijzonder onderwijs geldt die verplichting (nog) niet, maar in de praktijk komen ook in het bijzonder onderwijs oudercommissies voor. De oudercommissies hebben een adviserende taak voor de

besturen van scholen. Sommige ouders hebben zich naar levensbeschouwing georganiseerd in landelijke ouderverenigingen. Hier zijn te noemen de Nederlandse Katholieke Oudervereniging (NKO), de Vereniging voor Openbaar Onderwijs (VOO) en de Landelijke Oudervereniging voor Bijzonder Neutraal Onderwijs (LOBO). De protestants christelijke zuil kent geen oudervereniging. Erg groot is de invloed van de ouderverenigingen en überhaupt van ouders in het onderwijs echter nog niet.

In de discussie over onderwijsveranderingen spelen ook de politieke partijen een rol. Van links (CPN, PSP, PPR, PvdA) via het midden (CDA) naar rechts (VVD) lopen de standpunten nogal uiteen. Rechts zou men voorzichtig 'niveau- en vrijheid van het onderwijs'-bewakers kunnen noemen; bij het confessionele midden speelt de vrijheid van onderwijs natuurlijk een grote rol; links komt traditiegetrouw op voor de 'kansarmen' en kiest van daaruit voor onderwijsvernieuwingen die tot meer gelijke kansen kunnen leiden.

De werkgevers (georganiseerd in de Vereniging van Nederlandse Ondernemers-VNO) of het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (NCW) bemoeien zich alleen met het onderwijs, wanneer de kwalificatie van de leerlingen niet meer aan hun verwachtingen voldoet. Daar schort het volgens hen de laatste tijd, vooral m.b.t. het lager technisch onderwijs, nogal aan, gezien hun veel geciteerde uitspraak: "ze kunnen geen hamer meer vasthouden". De vakcentrales van de werknemersorganisaties (Federatie van Nederlandse Vakverenigingen - FNV - en het Christelijk Nederlands Vakverbond - CNV) zijn zich in de loop der jaren steeds meer met onderwijsbeleid gaan bezighouden. Zaken waar het FNV voor pleit zijn onder andere de uitbreiding van het volwassenenonderwijs en de mogelijkheden voor studieverlof.

Organisaties die zich direct ook met het onderwijs bezig houden zijn de omroepverenigingen, zij verzorgen nl. onderwijsradio en -televisie.

Bij de bijzondere scholen moet ook de invloed van de verschillende kerken genoemd worden. De verenigingen of instellingen die scholen besturen zijn namelijk meestal verbonden aan een bepaalde parochie of kerkprovincie (katholiek) of kerkgenootschap (protestant-christelijk). Op het terrein van de stimulering van onderzoek naar het onderwijs is de Vereniging van Onderwijsresearch (VOR) werkzaam. Verder moet in dit verband ook de Stuurgroep Onderwijssociologie genoemd worden. Deze stuurgroep heeft een stimulerende en coördinerende taak voor het onderwijs-sociologisch onderzoek dat aan de verschillende Nederlandse universiteiten plaatsvindt.

Diverse gespecialiseerde tijdschriften leveren een bijdrage tot de vorming van de publieke opinie over het Nederlandse onderwijs. Te noemen vallen: *Pedagogische Studieën*; *Onderwijs en Opvoeding* en *Over vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij*.

Noten

- (1) Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *Contouren van een toekomstig onderwijsbestel*, (dl. 1 en 2), Den Haag, 1975.
- (2) Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *Hoger Onderwijs voor velen*, Den Haag, 1978.
- (3) Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *Naar een structuur voor de ontwikkeling en de vernieuwing van het primair en secundair onderwijs*, Den Haag, 1975.
- (4) Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *Schoolbegeleiding*, Den Haag, 1975.

Schoolsoorten

BBO	beroepsbegeleidend onderwijs
BUO	buitengewoon lager onderwijs
GLO	gewoon lager onderwijs
HAVO	hoger algemeen voortgezet onderwijs
HBO	hoger beroepsonderwijs
HEAO	hoger economisch en administratief onderwijs
HHNO	hoger huishoud- en nijverheidsonderwijs
HLO	hoger landbouwonderwijs
HMO	hoger middenstandsonderwijs
HNO	hoger nautisch onderwijs
HSPO	hoger sociaal pedagogisch onderwijs
HTO	hoger technisch onderwijs
KUO	kunst onderwijs
LAVO	lager algemeen voortgezet onderwijs
LBO	lager beroepsonderwijs
LEAO	lager economisch en administratief onderwijs
LHNO	lager huishoud- en nijverheidsonderwijs
LLO	lager landbouwonderwijs
LMO	lager middenstandsonderwijs
LNO	lager nautisch onderwijs
LO	lager onderwijs
LTO	lager technisch onderwijs
MAO	middelbaar agrarisch onderwijs
MAVO	middelbaar algemeen voortgezet onderwijs
MBO	middelbaar beroepsonderwijs
MEAO	middelbaar economisch en administratief onderwijs
MHNO	middelbaar huishoud- en nijverheidsonderwijs
MLO	middelbaar landbouwonderwijs
MMO	middelbaar middenstandsonderwijs
MNO	middelbaar nautisch onderwijs
MSPO	middelbaar sociaal pedagogisch onderwijs
MTO	middelbaar technisch onderwijs
NLO	nieuwe lerarenopleiding
PA	pedagogische academie
VWO	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
WO	wetenschappelijk onderwijs

Organisaties, instellingen, overlegorganen

ABOP	Aigemene Bond van Onderwijzend Personeel
ACLO	Advies Commissie voor de Leerplan Ontwikkeling
CBOO	Stichting Contactcentrum Bevordering Openbaar Onderwijs
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CCOO	Centrale Commissie voor Onderwijsoverleg
CITO	Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling
CML	Commissie Modernisering Leerplan
GO	Georganiseerd Overleg (in Ambtenarenzaken)
IC	Innovatie Commissie
KOV	Katholieke Onderwijs Vereniging
LOVWJ	Landelijke Organisatie Vormingswerk Werkende Jongeren
LPC	Landelijk Pedagogisch Centrum
NGL	Nederlands Genootschap van Leraren
NFO	Nederlandse Federatie van Onderwijsvakorganisaties
NKSR	Nederlandse Katholieke Schoolraad
OR	Onderwijsraad
O & W	Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

PCO	Protestants Christelijke Onderwijsorganisatie
SBD	School Begeleidings Dienst
SISWO	Stichting Interuniversitair Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek
SLO	Stichting Leerplan Ontwikkeling
SVO	Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
WPRO	Werkverband Plaatselijke en Regionale Onderwijsadviescentra

Bijlage 1

Gewoon lager onderwijs (1980-1981) en kleuteronderwijs

	openbaar		bijzonder			totaal (openbaar + bijzonder)
		totaal	prot. christ.	katholiek	overige	
kleuteronderwijs						
scholen	2 454	5 598	2 452	2 674	472	8 052
leerlingen	124 283	285 037	116 279	146 450	22 308	409 320
leid(st)ers ¹	6 941	14 865	6 045	7 678	1 142	21 806
lager onderwijs						
scholen	3 028	5 698	2 704	2 746	248	8 726
leerlingen	422 206	908 739	369 901	494 934	43 844	1 330 945
onderwijzenden ¹	19 040	38 544	15 946	21 026	1 572	57 584

¹ parttime en full-time

Bijlage 2

Leerlingen bij schoolsoorten voor voortgezet onderwijs (1979)

	VWO, HAVO, MAVO	LBO	BBO/PO VW	Totaal
mannen	400 430	238 582	96 981	735 993
vrouwen	423 164	167 167	37 701	628 032
totaal	823 594	405 749	134 682	1 364 025

Bijlage 3

Onderwijzend personeel bij schoolsoorten voor voortgezet onderwijs (1979-1980)

	VWO, HAVO, MAVO	technisch onderwijs	huishoud- en nijver- heids- onderwijs	midden- stands- en ec. en adm. onderwijs	agrarisch onderwijs	
omvang functie						
hoofdfunctie	41 157	17 186	9 646	4 542	2 754	
nevenfunctie ¹	12 798	3 568	7 118	2 591	1 019	
bewijs van bekwaamheid						
1ste graad	25 181	2 718	2 328	2 028	1 112	
2de graad	14 219	3 952	3 013	1 897	425	
3de graad	13 236	12 371	10 681	2 725	1 891	
mannen	40 311	19 182	6 481	5 427	3 402	
vrouwen	13 644	1 572	10 283	1 706	371	
totaal	53 955	20 754	16 764	7 133	3 773	
		nautisch onderwijs	opleiding kleuterid.	PA's	soc. ped. onderwijs	kunst- onderwijs
omvang functie						
hoofdfunctie	469	494	1 564	2 539	995	
nevenfunctie ¹	184	547	1 063	2 498	1 329	
bewijs van bekwaamheid						
1ste graad	250	533	2 059	2 516	281	
2de graad	85	331	373	1 025	120	
3de graad	4	143	156	810	616	
mannen	632	494	2 102	3 058	1 710	
vrouwen	21	547	525	1 979	614	
totaal	653	1 041	2 627	5 073	2 324	

¹ 17 of minder tijdseenheden per week